Омельковець, Руслана і Пачковська, Інна. «Назви страв та напоїв весільної кухні, похідних від найменувань рослин, говірок Луцького району Волинської області». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 17, 2022, с. 67–77.

Omelkovets, Ruslana and Pachkovska, Inna. "Names of Dishes and Drinks of the Wedding Kitchen Derived from the Names of Plants in the Subdialect of the Lutsk District of the Volyn Region". *Linguostylistic Studies*, iss. 17, 2022, pp. 67–77.

УДК 811.161.2'28(477.81/.82):641.5-027.553
https://doi.org/10.29038/2413-0923-2022-17-67-77

НАЗВИ СТРАВ ТА НАПОЇВ ВЕСІЛЬНОЇ КУХНІ, ПОХІДНИХ ВІД НАЙМЕНУВАНЬ РОСЛИН, ГОВІРОК ЛУЦЬКОГО РАЙОНУ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Руслана Омельковець
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Інна Пачковська
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
Луцьк, Україна

Стаття присвячена дослідженню однієї з найстаріших лексико-семантичних груп української мови – весільної лексики, зокрема такої її підгрупи, як назви страв та напоїв весільної кухні, що співвідносні з найменуваннями рослин. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем. Показано її структурні особливості, способи утворення таких гастрономенів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Ключові слова: лексико-семантична група, весільна лексика, західнополіський діалектний континуум, номінативна варіативність, лексична варіантність, семантична мотивація.

NAMES OF DISHES AND DRINKS OF THE WEDDING KITCHEN DERIVED FROM THE NAMES OF PLANTS IN THE SUBDIALECT OF THE LUTSK DISTRICT OF THE VOLYN REGION

Ruslana Omelkovets
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

Inna Pachkovska
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine

This article is devoted to the study of the lexical structure of the dialects of the Lutsk district of the Volyn region. The study elucidates the dialect features of local speakers and regards them as an opportunity to research and monitor various changes in their speech.

The emphasis is laid on the wedding lexical and thematic group, which is ancient and valuable for the study of the history of the language, in particular, its subgroup "Names of

© Омельковець Р., Пачковська І., Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022.
Це стаття відкритого доступу на умовах CC BY-NC 4.0

dishes and drinks of the wedding table". The study has been carried out from the point of view of semantic motivation, and an inventory of word-forming affixes has been established.

The collected material expands the source base of the Ukrainian dialectology and can be used in the process of compiling regional, universal, and ethnolinguistic dictionaries, the Ukrainian Lexical Atlas. The central issue of the study concerns the means of nomination.

The specified lexical-semantic subgroup of the researched dialect forms has a rich repertory, the level of representation and nominative variability of which are different. Most types of wedding lexicon are monolexems. Analytical names are represented mainly by the attributive phrases type. The repertory shows formal variation at the phonemic and grammatical levels.

The research seeks to deepen the analysis of the motivation of the names of the wedding drama's material components, such as dishes and drinks. The lexical-semantic characteristics of the names have been determined. The variability is a dominant characteristic feature of the analyzed thematic group of dialect vocabulary. The entire lexical group is permeated by synonymous relations. The motivational connections in the studied utterances do not involve all lexemes.

Key words: lexical-thematic group, wedding vocabulary, West Polish dialect continuum, semantic motivation, nominative variability, lexical variability.

Вступ. Вивчення лексичного складу місцевих територіальних діалектів і до нині залишається актуальним завданням сучасної лінгвістики, оскільки лексика належить до найдинамічніших лінгвальних систем. Найменш досліджена поки що лексико-семантична група «Їжа». Тематичну групу лексики (далі – ТГЛ) «Назви їжі» детально вивчено у східнополіських (Турчин), східностепових (Загнітко) та буковинських (Борис) говірках. Ґрунтовні дослідження цієї тематичної групи здійснено на матеріалі південнолемківських (Ганудель), закарпатських (Ґоца), східнослобожанських (Волошинова) говірок та у говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя (Різник). Західнополіські відфітонімні гастрономени розглянула Р. Омельковець (Омельковець). Українську когнітосферу «їжа» як предмет лінгвістичного дослідження вивчила З. Козирєва (Козирєва).

Актуальність розвідки зумовлена потребою створення вичерпної характеристики діалекту досліджуваної території, необхідністю подальшого системного вивчення української обрядової лексики, зокрема такої підгрупи весільної лексики, як «Назви страв та напоїв весільної кухні».

Мета статті – здійснити опис назв страв та напоїв весільного столу, співвідносних із найменуваннями рослин, на матеріалі говірок Луцького району Волинської області. Поставлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) здійснити лексико-семантичний аналіз зафіксованих лексем;

2) показати структурні особливості цієї лексико-тематичної групи;

3) встановити способи утворення таких гастрономенів та семантичні зміни, що при цьому відбуваються.

Матеріал і методи дослідження. Джерелами дослідження послужили власні польові записи, здійснені за спеціально укладеною програмою. У роботі використано метод компонентного аналізу (для з'ясування семантичної структури опорних лексем) та метод кількісних підрахунків, що уможливив визначення номінативної та лексичної варіативності досліджуваної терміносистеми.

Результати дослідження та дискусія. Проблема лексико-семантичної еволюції лексики за певними моделями і сьогодні залишається актуальною. Надання готовій лексемі нової семантичної функції – однин із шляхів створення нової номінативної одиниці. Метонімія як лексико-семантична трансформація слова базується на вживанні замість одного слова іншого, яке перебуває в синтагматичному, контекстному зв'язку з першим, тобто в певному асоціативному зв'язку за логічною суміжністю. За рахунок такого метонімічного перенесення значною мірою поповнюється і лексика кулінарії західнополіських говірок (Омельковець). Такі гастрономени постають внаслідок внутрішньопарадигматичного перенесення значення за схемою «***назва рослини > назва продукту > назва страви***».

Назви страв

***'Страва із гречки та фаршу'*.** Найпоширеніше найменування на позначення страви із гречки та фаршу в досліджуваних говірках – *гречáники.* Також фіксуємо складні номінації: *кутл'éти з грéчк'і*; *кутл'éти жáран'і з грéчкойу*, *гречáники з мн'áсом*. Гречаники в літературній мові – 'хлібний виріб з гречаного борошна' (*Словник* 2: 164). **«**Гречаники**» <** 'гречка (Solanum tuberosum L.)' – 'однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль' (*Словник* 4: 112). За словами респондента, *«гречáники / то катл'éти так'íйі / тре видварéти грéчку / мн'áсо сол'ý і пирчý / наризáйу цибýл'у і тру мóркву / і жáру на патéл'н'і / грéчку удвáрану мну / мишéйу з зажáркойу і мн'áсом / мóна ўсéпати мук'é чучýт'/ л'іпл'ý катл'éти і жáру на патéл'н'і з двох стур'ín на ул'íйі/ мóна шче так гутувáти з вуўс'éнки / йа гутýйу так'é бл'ýдо в пист / мн'áсо кан'éшно не лужý».*

***'Страви із бобу або квасолі'*.** На позначення страв із бобу або квасолі зафіксовано такі найменування: *бобовникú* (*бубовникú*), *бобйáники, квасол'áник'і, фасул'áник'і.* Рідше вживається лексема *бóбники.* Фіксуємо також складні номінації: *л'інúвц'і з бóбу, пирогú з боб'íв, пирогú з боб'íв і картóшки, пирогú з картóшки і фасóл'і, л'інúвц'і з фасóл'і.* «Бобовники, боб'яники, бобники» < 'біб (Vicia faba L.)' – 'однорічна городня рослина, що має в стручках поживні плоди' (*Словник* 1: 172). «Квасоляники (фасуляники)» < 'квасоля (Phaseolus)' – 'городня трав'яниста однорічна рослина родини бобових, що має в стручках овальні зерна' (*Словник* 4: 132).

Бобові культури складали значну частку раціону українців. З-поміж них найбільш популярною була квасоля. У досліджуваних говірках її називають ще *фасол'á, биб, б'іб*. Часто на Святвечір та весілля в піст

готували вареники з бобом – *бубовники́*. Це суфіксальне утворення від назви рослини *б'іб*. За словами респондента, «*б'іб удва́римо окре́мо уд карто́пел' / йак бу́де гото́ве / то перемне́мо і ве́мнемо ра́зом і зл'і́пим го́лики / засма́чуйемо зажа́ркуйу або́ шва́ркаме / трем на м'е́лкиї те́рц'і карто́пл'у і цибуле́ну / со́лим і пирчимо́ / ўбива́йім йиї́це́ / на нагри́ту пите́л'н'у ло́жкуйу накла́дайімо ма́су карто́пл'ену / наве́рх кладе́м го́лика / і пове́рх зно́ўка карто́пли / жа́рим з двох стури́н / йа л'убл'ý ї́исти бубо́ўники з молоко́м / а мо́на з смита́нойу/ шушва́ркаме чи зажа́ркуйу».*

Найбільш поширеною ***'стравою із прісного тіста'*** на весіллі з додаванням начинки були *вареники*. На позначення такої страви в досліджуваних говірках зафіксовано загальнонародну лексему *варе́ник*, яка є віддієслівним дериватом і мотивована способом приготування страви. На позначення вареників зафіксовано ряд складних найменувань, виражених неузгодженими та узгодженими атрибутивними словосполученнями. За моделлю «іменник» + «прийменник з, із» + «іменник» утворені назви цієї страви за диференційною ознакою «різновид начинки»: *варе́ники з бараб о́л'ойу, варе́ники ш че[и]ре́шн'ами, варе́ники з ви́шн'ами, варе́ники с капу́стойу, варе́ники с карто́шкойу, варе́ники с клубн'і́койу, варе́ники с:и́ром, варе́ники с тво́рогом, варе́ники ш:оўко́виц'ойу.*

Страви із картоплі. Різноманіття назв страв із картоплі зумовлена передусім наявністю лексичних варіантів на позначення цього овоча. У досліджуваних говірках на позначення названої овочевої культури засвідчено лексему *картопля*, запозичену через польсько-російське посередництво з німецької мови (*Етимологічний* 2: 397), яка є літературною нормою (*Словник* 4: 112), рідше трапляється фонетичний варіант *карто́шка* та найменування *бараб о́л'а*, яке побутує як регіональна назва цієї страви. Овоч є придатним до споживання і користується великою популярністю на весільних столах у недозрілому вигляді, страву з якого номінують атрибутивним словосполученням із кваліфікатором *молода*: *молода́ карто́пл'а (карто́шка, бараб о́л'а)*. Зауважимо, що цю назву, як і саму страву, уживають сезонно, коли співіснує картопля старого й нового урожаю.

Як продукт харчування картопля зазнає різних видів термічної обробки: варіння, смаження, тушіння, запікання. Диференційна ознака «спосіб приготування» реалізують аналітичні номінації, виражені атрибутивними словосполученнями, з опорною лексемою на позначення картоплі та кваліфікатора: *бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка), жар'а́на, сма́жана, бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) ва́рана, бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) ту́шана, бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) пе́чана.* Спостерігаємо використання й таких аналітичних найменувань: *бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) пото́вчана, бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) то́ўчана, бараб о́л'а (карто́пл'а, карто́шка) мйа́та.* У мовлення щоденного вжитку та у святкове меню, зокрема весільне, увійшло запозичене з французької мови слово *п'уре́* (*Етимологічний* 4: 648), яким позначають страву з

вареної і потовченої картоплі. На території досліджуваних говірок із цим же значенням виявлено дериват *п'уре́шка*. На позначення необчищеної від шкірки картоплі уживають загальнонародні назви *бараб́ол'а (карто́пл'а, карто́шка) ў мунди́рах* (*Словник* 1: 112).

Для тушеної картоплі характерним є додавання інших продуктів, здебільшого м'яса і грибів, що позначають відповідними назвами: *бараб́ол'а (карто́пл'а, карто́шка) з мйа́сом, бараб́ол'а (карто́пл'а, карто́шка) з грибá́ми, бараб́ол'а (карто́пл'а, карто́шка) с тушо́нкойу.*

Раціон українців здавна був урізноманітнений ***стравами із капусти***. Популярною вона була не лише у повсякденних стравах, але й на весіллях. Лексема *капуста* існує в багатьох слов'янських мовах; результат видозміни запозиченого стлат. compozita ‘квашена капуста’, за припущенням, слово набуло форми під впливом контамінації з близькою за значенням групою ром. слів – стлат. caputium ‘качан капусти’ (*Етимологічний* 2: 378). Еквіполентну опозицію ‘свіжий’ – ‘заквашений’ реалізують мовні одиниці *соло́тка капу́ста – ква́с'на капу́ста, ква́шена капу́ста, ки́сла капу́ста*. *Капусн'а́к* – друга за значенням після борщу рідка овочева страва. Її готують із попередньо заквашеної капусти.

Ту́шана капу́ста – одна з найпоширеніших овочевих страв. Свіжу капусту дрібно сікли, заливали окропом і тушкували з перцем, сіллю, цибулею та олією доти, доки вся рідина не випаровувалася. За словами респондента, *«шчо то за в'ес'ел'а́ без ту́шануйі капу́сте / і тре́ба шква́рок об'іза́т'ел'но да́ти / йа тако́ л'убл'у́ гру́бше йійí пор'ízати / бо со́чна вихо́дит'».*

Кабачки – ‘смажений овоч у клярі’. Для українців страва «*жа́ран'і кабачк'í»* не дуже популярна, бо вона сезонна. За словами респондента, *«ну йак пупаде́ в'ес'е́л'а л'íтом / то ми вишча́с йійí жа́рим і часнико́м ду́шаним си́пем / а йак вже висно́йу / то де йіх набере́ш».*

Назви весільних десертів, похідних від назв рослин

***‘Завиванець з маком’*.** Репрезентують цю страву такі лексеми: *мак'івни́к, макувни́к, мако́рженик, макуве́ї.* Найбільш вживаним є номен *мак'івни́к* – ‘коржик із маком та медом’ (*Словник* 4: 602). *Мак'івни́к* – похідне утворення від назви рослини *мак* (бот.) Papaver L. – ‘трав'яниста рослина з довгим стеблом і великими квітками (переважно червоного кольору), що дає кулястий плід, наповнений дрібним насінням; вирощується як лікарська та олійна культура, а також як декоративна рослина’ (*Словник* 4: 601). Назва мотивована основним інгредієнтом страви. За словами респондента, «м*ак'івни́к пекти́ научи́ли мене́ ма́ти».* Кожне із наведених найменувань є характерним для досліджуваних говірок. Нерідко використовуються й складні назви: *пир'íг з ма́ку, пиро́г з ма́ку.*

***‘Бабка з моркви’*.** Цю страву репрезентують такі лексеми: *моркв'а́ник, моркв'а́нец', морко́вник.* Найбільш вживаним є найменування *моркв'а́ник.* Фіксовано й складні номінації: *пир'íг з мо́ркви, пиро́г з мо́ркви, морко́вниї пирíг*, *пирíг з морко́вки.* Наявна пропозитивна номінація: «*тру*

тако́ морко́вку др'і́бн'ій / пото́м то вс'о в т'і́сто / а́ли йак йе ва́рана то пудійде то́же».

Номен *моркв'а́ник* – ***'страва з моркви'*** (*Словник* 4: 803) утворено від *морква* (бот.) Daucus carota L. – 'городня рослина з пірчасторозсіченими листками й довгастим потовщеним коренем' (*Словник* 4: 803). Назва мотивована основним інгредієнтом страви. За словами респондента, «*де́коли печу́ моркв'а́ник / тру мо́ркву на те́ртку тако́ шоб др'і́бн'ій / бо йак пул'іну́йус'а / не до́брей вихо́дит' на гру́бу / туди́ улі́йі сто́пку ше муки́ і йа́йц'о з удне́ / шоб держа́лос' ку́ч'і / ма́жу смита́нуйу з цу́кром».*

Назви алкогольних напоїв

У Луцькому районі Волинської області напої умовно ділять на алкогольні та безалкогольні.

Існує широкий вплив позамовного чинника, зокрема виготовлення міцних алкогольних напоїв у домашніх умовах із використанням рослинних компонентів, на кількісне розширення мікрогрупи їх назв. Номени *ме*ᵘ*довуха і перцо́ўка / перц'і́ўка* діалектоносії використовують і для найменування видів міцних алкогольних напоїв, виготовлених промисловим способом із використанням відповідних складників – меду чи перцю.

***'Міцний напій з меду'*.** На позначення міцного напою з меду зафіксовано 3 найменування: *ме*ᵘ*довуха*, *ме*ᵘ*духа, ме*ᵘ*дова*. Найпоширеніша назва – *ме*ᵘ*довуха*. Інші вживаються поодиноко. Зафіксовано й пропозитивну номінацію: '*йак мед св'і́жий са́ма лу́ч:а бу́де ме*ᵘ*довуха / в гуто́ву самого́нку його́ кида́йут' / і вс'о жда́ти тре́ба*'.

***'Міцний напій з перцю'*.** На позначення міцного напою з перцю зафіксовано найменування *перцо́ўка, перча́нка, перц'і́ўка.* Найпоширенішими є номени *перцо́ўка* та *перц'і́ўка.* Часто використовують складну назву *во́дка з пе́рц'ом.*

***'Міцний напій з агрусу'*.** Зафіксовано 2 найменування такого міцного напою: *аґрус'і́ўка, агрус'і́ўка.* Обидва вживаються часто.

***'Міцний напій із вишень'*.** На позначення міцного напою із вишень у досліджуваних говірках зафіксовано такі найменування: *вишн'а́к, вишн'і́ўка, вишн'о́ўка, вишн'ачо́к, в'ішн'а́к, в'ішн'оўка.* Найчастіше вживаються назви: *вишн'а́к, вишн'і́ўка. За словами респондента*: «*ви́шн'і лу́ч:е' шоп ни дрил'о́ван'і були́ / їх тако́ до́бре посипа́ти цу́кром / че́рез па́ро ти́жн'ів вже сомого́нку л':у'».*

***'Міцний напій із малини'*.** Назву цього напою зафіксовано у 10 із досліджуваних говірок. Репрезентують її 2 лексеми: *мали́н'і́ўка, мали́н'оўка.* Вживаються й складні назви: *во́дка з мали́нойу, насто́йка з мали́ни, насто́йанка з мали́ни*, *самого́нка з мали́нойу.*

'Міцний напій із слив'. Назву цього напою зафіксовано у 10 із досліджуваних говірок: *слиўн'а́к, слиўйа́нка*. Обидва найменування вживаються часто та є характерними для вказаного регіону.

***‘Міцний напій із терну’*.** На позначення міцного напою із додаванням терну зафіксовано такі найменування: *те*ᵘ*рнóўка, те*ᵘ*рн'íўка.* Часто використовують й складні назви: *вóдка з тéрном, самогóн з тéрном.*

Спосіб виготовленння цих напоїв тісно пов’язаний із рослинними складниками, які часто додавали в алкогольні напої. Це ж вплинуло на появу назв настоянок, утворених за спільною моделлю номінації за допомогою формантів -к, -ак, -ух-: калган ‘трав’яниста рослина’ → *калган'íўка, колган'íўка* ***‘міцний алкогольний напій, настояний на калгані’***; аґрус → *аґрус'íўка, агрус'íўка* ***‘алкогольний напій із аґрусу’***; вишні → *вишн'áк, вишн'íўка, вишн'óўка* ***‘алкогольний напій, настояний на вишнях’***; малина → *малúн'іўка* ***‘алкогольний напій, настояний на малині’***; сливи → *слиўн'áк, слиўўáнка* ***‘алкогольний напій, настояний на сливах’***; сухофрукти → *фруктóва, фруктóўка* ***‘алкогольний напій, настояний на сухофруктах’***; мед → *ме*ᵘ*довýха, ме*ᵘ*догóнка, ме*ᵘ*дýха* ***‘алкогольний напій, настояний на меду’****;* терен → *те*ᵘ*рнóўка, те*ᵘ*рн'íўка* ***‘алкогольний напій, настояний на терні’***; перец’ → *пе*ᵘ*рц'óўка, пе*ᵘ*рц'íўка* ***‘алкогольний напій, настояний на перці’****.*

Лексема *малúн'івка* — ***‘наливка з ягід малини’*** (*Словник* 4: 607), утворена від *малúна* (бот.) Rubus Idaeus L. – ‘багаторічна чагарникова ягідна рослина з кисло-солодкими запашними ягодами, звичайно темно-червоного кольору’ (*Словник* 4: 607). Назва мотивована основним інгредієнтом наливки. За словами респондента, «*л'íтом жеш йе вс'áк'іх йагúд пóвно / то йа убúчно рубл'ý настóйку / мóна робúти на вишн'éх / йáгудах / ўжéни / малéни чи на абрикóсах / настóйуйу йийí пáру м’íс'ац'іў / ду йагúд додайý цýкру і чучýт' гурúлки / заливáйу усé у бýтил' / нат'агáйу рукавúц'у ĭ настóйуйу йийí пáру м’íс'ац'іў».*

У досліджуваному регіоні велику увагу люди приділяють напоям, способу їх виготовлення та якості. Для позначення вин, у яких інгредієнти рослинного походження, у говірках Луцького району використовують аналітичні номінації, що утворені за моделлю «іменник + прикметник»: *винó виногрáдне, ~ йáблучне, ~ сливóве*, а також субстантивні словосполучення, утворені за моделлю «іменник + прийменник + іменник»*: винó з виногрáду, ~ з йáблук, ~ з абрикóс.* Інколи назва ускладнюється додатковим атрибутивом: *винó із сúн'ого виногрáду.*

Назви безалкогольних напоїв

‘Напій із лимонів’*.** На позначення напою із лимонів і води зафіксовано 2 найменування: *лимонáд, л'імонáд*. Кожне із найменувань є характерним для своєї говірки. Частіше вживається назва *лимонáд*. Лексема *лимонáд* і фонетичний відповідник *л'імонáд* у досліджуваних говірках зафіксовано зі значенням ***‘солодкий газований напій зі смаком лимона’. Слово відоме сучасній українській мові як ‘прохолодний кисло-солодкий напій, до складу якого входить сік лимона або інших фруктів чи ягід’ (*Словник* 4: 486). За словами респондента: «*йак вже л'íтом жáрко дýже то на вес'íл':а завждú л'імонáд дайýт' / йогó за пáру д'н'ів рáн'ій*

ро́бем / не переборшчи́ти з л'імо́нами головне́ / бо г'і́ркий бу́де / са́хар йа в к'ін'ц'і́ дайу́ по вку́су».

'Напій із помідорів'. Назву напою зафіксовано у всіх досліджуваних говірках. Репрезентують її 6 найменувань: *с'ік тома́тниї, с'ік з пом'ідо́р'іу, тома́тниї с'ік, с'ік пом'ідо́рниї, с'ік пом'ідоровиї, сок тома́тниї.*

С'ік – напій, виготовлений із плодів різних рослин: овочів, фруктів. Назва відома в давньому значенні як застаріле збірне найменування рідин, отриманих з рослинних, рідше із тваринних продуктів. За дослідженнями етнографів, сік здавна був улюбленим напоєм українців. Його готували мало не щодня в період дозрівання ягід, фруктів тощо. У говірках Луцького району серед назв солодких напоїв зафіксовано номен *с'ік* – ***'рідина, вичавлена з овочів, фруктів'***.

У березні жителі сільської місцевості збирають сік березовий шляхом виточування його з-під кори дерева. На позначення семи ***'рідина з-під кори берези'*** вживають словосполучення *с'ік бе*ᵘ*ре́зовиї.* За словами респондента, «*весно́йу ус'і́ спиша́т' у л'іс / бо ж то пора́ со́ку бере́зового / бере́ш с:обо́йу ба́ночку / шоб сик ли́ўс'а в не́йі / осторо́жно ро́биш ди́рочку в сто́вбури / шоб не зашко́дити де́реву / до́ма перева́руйеш сик і закрива́йеш з лимо́ном чи канф'е́том смокта́л'ним / сик вихо́дит соло́диїкиї / а йакшо́ у бо́чку з із'у́мом / то уже́ настойа́шчиї сик / аж го́рло дере́».*

Іменниково-прикметникове словосполучення *сік березовий* мотивоване ознакою, де похідний прикметник *березовий*, утворений за допомогою суфікса -ов-, указує на вид і сорт соку. На позначення соку, приготовленого з томатів, у говірках Луцького району зафіксовано мовні одиниці *с'ік тома́тниї, с'ік з пом'ідо́р'іу, тома́тниї с'ік* ***'видавлений сік зі свіжих помідорів'***.

Назви напоїв, приготовлених із рослин

Лексема *чай* ***'гарячий напій, настояний на чайному листі, різних травах, цвіті та листі дерев, кущів'*** та її фонетичні відповідники відомі й активно функціонують у мовленні діалектоносіїв. У сполученні з іншими лексемами, що удокладнюють семантику і властивості, утворює атрибутивні словосполучення на позначення родових назв.

У досліджуваних говірках лексема *чаї* репрезентує такі семи: ***'гарячий напій із гіллячок вишні, сливи, малини'*** та ***'напій із трав, листя, фруктів'***: *чаї з траў, з фру́кт'іу.*

Сему ***'гарячий або охолоджений напій із заварки, цвіту липи, бузини'*** у говірках Луцького району репрезентує демінутив *чайо́к.* Чаї, що п'ють із лікувальною метою, у досліджуваних говірках номінують аналітичними конструкціями: *чаї л'ікува́л'ниї* ***'напій, заварений з лікувальних трав'***, *чаї з лимо́ном* ***'напій з додаванням дольки лимона'***. Найменування *чаї з паличо́к* уживають на позначення гарячого напою, завареного з гілочок малини, вишні, сливи.

Вступаючи в атрибутивні зв'язки з прикметниками, слово *чай* утворює словосполучення, мотивовані: 1) лікувальними властивостями –

чай лікувальний, чай з лимоном; 2) тактильними відчуттями – *чай гарячий, чай охолоджений, чай остуджений, чай теплий*; 3) складником заварки – *липовий, малиновий, лимонний*; 4) кольороназвами – *зелений, чорний*.

У досліджуваному середовищі для семи ***‘кислуватий напій з вівсяножитнього хліба’*** найуживанішою є лексема *квас*, зафіксована в більшості обстежених населених пунктах. Багатозначність лексеми засвідчує її семантична структура ***‘охолоджувальний напій із яблук та сухофруктів’***: *це «таки́ї напи́ток // коли́с' робу́ли ква́с із йа́блук / сухоуфру́кт'іў // йа зна́йу на́ша ба́бушка робу́ла хміл'ни́ї нап'її із йа́блук з додава́н':ам цу́кру / сухофру́кт'іў / з йа́блук / су́шки / сухофру́кт'іў / са́хар / воно́ бро́дит' // пото́м напи́ток зал':а́ли водо́йу //* ***‘напій із дріжджів’; ‘напій на житньому хлібі, вистояний’; ‘кислий настій столового буряка як приправи до борщу’; ‘легкий напій’****.*

У Луцькому районі відомі різні способи виготовлення квасу. Цей напій виготовляли з різних фруктів, із ячмінного зерна, яке завчасно підсмажували, а потім відварювали, на основі чорного хліба. Це ілюструють приклади діалектного мовлення носіїв: «*ба́бушка в'ідва́рувала сухоуфру́кти // кидала туди́ / мале́н'киї кусо́чок са́хару / мале́н'киї кусо́чок др'іж':іў // ста́вила його́ на п'іч'і // в'ін там броди́ў // і че*ᵘ*ри́з*ᶜ *там па́ру д'н'іў чи ск'і́ки / ц'іди́ли його́ і пи́ли цеї квас // і ше робу́ли з йачме́н'у // в'ідва́рували цеї йачм'ін' / ўпе*ᵘ*ре́д жа́рили / пото́м в'ідва́рували його́ // і то́же в'ін броди́ў / ки́дали др'іж':іў / і броди́ў // і так пи́ли квас // а за́раз*ᶜ *ро́бл'ат квас / про́сто води́ / ки́дайут' хл'іб чо́рниї / і ка́пил'ку др'іж':іў / і ўс'о́ // бро́дит' в'ін пото́м // ц'і́д'ат' і пйут' квас».*

Залежно від сировини для приготування напою лексема *квас* у досліджуваних говірках має значення *квас йа́блучниї, квас хл'і́бниї, квас с:у́шки.*

Ще одну підгрупу безалкогольних холодних напоїв на досліджуваному ареалі утворюють репрезентанти сем ***‘узвар’*** та ***‘компот’***.

Лексема *компо́т* утворена від назви страв < франц. compote < лат. composita композиція, суміш (*Етимологічний* 2: 543). Вона вважається запозиченням із французької мови (фр. compote) ‘компот’, де є дериватом лат. дієприкметника comhositus ‘складний, складений’. У сучасній українській мові лексема *компот* функціює зі значенням ***‘солодка рідка страва з фруктів та ягід, зварених у воді; узвар’*** (*Словник* 4: 252).

У досліджених говірках зафіксовано назву *компо́т* та фонетичний варіант *кампо́т*. Найбільш поширеними в обстеженому ареалі є такі номени: *кампо́т із су́шки*, *кампо́т із вишне́'*, *кампо́т з йа́блук*.

Фіксуємо також лексему *узва́р* ***‘солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді, компот’***, хоча вживається вона не дуже часто. Здебільшого лексема *узва́р* використовується для позначення солодкого напою із сухофруктів. У сучасній українській літературній мові лексема *узва́р* функціює із загальноприйнятим значенням (*Словник* 10: 405).

Висновки та перспективи досліджень. Найменування страв та напоїв весільної кухні утворюють розгалужену щодо репертуару тематичну групу лексики. Встановлено поліфункціональність одних назв і монофункціональність інших. З'ясовано, що за структурою більшість найменувань є полілексемами; лексична варіативність номінацій зумовлена такими чинниками: реалізацією різних мотиваційних ознак при номінаціях, внутрішньоговірковими трансформаціями в межах номінацій; семантичні деривати є наслідком метонімічного та метафоричного перенесень. Для досліджуваної тематичної групи лексики визначальними є такі диференційні ознаки: 'основний інгредієнт', 'спосіб приготування'. Спільною для всіх зафіксованих номенів є така мотиваційна модель – 'інгредієнт' → 'назва страви', яка реалізована за допомогою суфіксальної деривації, метонімії, аналітичної номінації, вираженої атрибутивними та субстантивними словосполученнями.

Гастрономени весільної кухні характеризуються неоднорідністю не лише з погляду семантики, а й їх словотвірної будови. Морфемна структура багатьох із них підкреслює вторинність назв. Найбільше мононайменувань виникло шляхом суфіксації, яка вказує на релятивне відношення до інших назв, з яких виникли ці лексеми. Найбільшою активністю відзначаються суфікси: *-ан-ик- (моркв'а́ник), -ан-ик-и* (*грека́ники, квасол'а́ник'і, фасул'а́ник'і, бобйа́ники*), *-ник-и (бо́бники), -ов-ник-и (бобовнику́), -ан-ец'- (моркв'а́нец'), -івк-а* (*вишн'і́вка, малу́н'іўка), -увк-а (малу́нувка, перц'і́ўка, аґрус'і́ўка*, *вишн'і́ўка, те*ᵘ*рн'і́ўка, калган'і́ўка), -овк-а (малу́н'оўка, в'ішн'оўка, фруктóўка*), *-анк-а* (*перча́нка, слиўйа́нка*), *-як-* (*вишн'а́к, слиўн'а́к*, *капусн'а́к*).

Список використаної літератури

Борис, Людмила. *Динаміка тематичної групи лексики їжі та напоїв у буковинських говірках*. Автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.01. Чернівці, 2015.

Волошинова, Марина. *Динаміка традиційної предметної лексики в українських східнослобожанських говірках*. Автореф. дис. …кандид. філол. наук: 10.02.01. Луганськ, 2014.

Ганудель, Зузанна. *Бытовая лексика украинских говоров Восточной Словакии: (Названия пищи, посуды и утвари)*. Автореф. дис. …канд. филол. наук: 10.02.01. Ужгород, 1980.

Ґоца, Еріка. *Назви їжі й кухонного начиння в українських карпатських говорах*. Автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.01. Ужгород, 2001.

Етимологічний словник української мови, за ред. О. С. Мельничука. В 7 т. Київ: Наукова думка, 1982–2012.

Загнітко, Надія. *Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини*. Автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.01. Донецьк, 2011.

Козирєва, Зінаїда. «Українська когнітосфера "їжа" як предмет лінгвістичного дослідження». *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія – Педагогіка – Психологія*, вип. 29, 2014, с. 48–55.

Омельковець, Руслана. «Західнополіські відфітонімні гастрономени». *Лінгвостилістичні студії*, вип. 11, 2019, с. 111–23.

Різник, Віра. *Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя*. Автореф. дис. …канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2017.

Словник української мови, за ред. І. К. Білодіда. В 11 т. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Турчин, Евгения. *Лексика питания в украинских восточнополесских говорах*. Автореф. дисс. …канд. филол. наук: 10.02.01. Киев, 1990.

References

Boris, Liudmyla. *The dynamic content of the thematic lexical group of food and beverages in Bukovyna patois*. PhD Thesis Abstract. Chernivtsi, 2015.

Voloshynova, Maryna. *Dynamics of traditional subject vocabulary in Ukrainian East Slobozhanshchina dialects*. PhD Thesis Abstract. Luhansk, 2014.

Ganudel', Zuzanna. *Bytovaja leksika ukrainskih govorov Vostochnoj Slovakii: (Nazvanija pishhi, posudy i utvari)*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 1980.

Gotsa, Erika. *Names of food and kitchen utensils in Ukrainian Carpathian patoises*. PhD Thesis Abstract. Uzhgorod, 2001.

Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy, edited by O. S. Melnychuk. 7 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1982–2012.

Zahnitko, Nadiia. *Names of Food and Drinks in Eastern Steppe Dialects of the Donetsk region*. PhD Thesis Abstract. Donetsk, 2011.

Kozyrieva, Zinaida. "Ukrainska kohnitosfera "izha" yak predmet linhvistychnoho doslidzhennia". *Naukovyi visnyk kafedry YuNESKO Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. Seriia Filolohiia – Pedahohika – Psykholohiia*, iss. 29, 2014, pp. 48–55.

Omelkovets, Ruslana. "Names of Dishes and Drinks Derived from Plant Names in Western Polissian Dialect". *Linguostylistic Studies*, iss. 11, 2019, pp. 111–23.

Riznyk, Vira. *The names of foodstuffs and kitchen utensils in the Ukrainian dialects of the San-Dniester region*. PhD Thesis Abstract. Lviv, 2017.

Slovnyk ukrainskoi movy, edited by I. K. Bilodid. 11 vols. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980.

Turchin, Evgenija. *Leksika pitanija v ukrainskih vostochnopolesskih govorah*. PhD Thesis Abstract. Kiev, 1990.

Стаття надійшла до редколегії 04.11.2022